

A középiskolák Szerbiában.*

I.

Egy Belgrádban megjelent szerb füzetet akarunk itt bemutatni, melyben szakszerű ismertetést találunk a legszomszédosabb balkáni államnak, Szerbiának középiskoláiról. Ritka jó alkalom kínálkozik arra, hogy megfigyeljük e különben is kevésbé ismert külvilágot s tudomást szerezzünk róla tanügyi tekintetben. Igaz ugyan, az előttünk levő füzetről legelsőbbben azt kell mondanunk, hogy rövid, de ránk nézve így is igen ajánlatosnak ígérkezik. Részletek, kitérések s bővebb fejtegetések helyett oly általános tájékoztatást bocsát rendelkezésünkre, hogy csaknem mindenről értesülhetünk, amit a jelzett kérdésben, legalább kisebb államra vonatkozólag tudni óhajtunk. Írója maga is középiskolai tanár, ki emellett már évek óta irodalmilag foglalkozik Szerbia tanügyével s kitünő pædagogus és modern szakember hírében áll. E körülményre szívesen s főképen azért hivatkozunk, hogy már előre utalhasunk füzetünknek igazi érdemére. Benne a szerb középiskolának közvetlen szemlélőjét s egyik legjobb ismerőjét lesz módunkban hallani. A mi érdeklődésünket is, a tárgyi szemponton kívül némileg épen az ő neve keltette fel. Sevics Milán dr. nálunk nem egészen ismeretlen szerbiai tanár. Származására nézve a magyar Délvidékre való, onnan került Szerbiába s lett tanár az egyik belgrádi intézetben. Akadémiai tanulmányainak egy részét is Budapesten végezte, később meg újra visszakerült ide, hogy vendége lehessen a gyakorló-gimnáziumnak. Hosszabb időt töltött itt, szorgalmasan látogatta az iskolát s tanárokat egyaránt. Hogy kellemes emlékekkel távozott ebből a magyar intézetből, arról egyebek között a Kármán-album tehet tanulságot. Annak idején ő is közreműködött benne s készörömet járult hozzá egy értekezéssel, mely felfogásainál és alaposságánál fogva méltó volt e könyv bármely lapjára. Eddigi működését Szerbiában jelentékeny sikerek kísérték az iskolában s az irodalmi téren. Bizonyára nem fogjuk őt túlbecsülni, ha azt mondjuk, Sevics ma Szerbiának az a tanfőfia, kitől minden iskolai kérdésben a legilletékesebb véleményt várhatjuk.

*

A szerb középiskolákról írt ismertetését, hogy mindjárt tárgyunkra térjünk, a nyári hónapokban tette közzé, így hát az időleges

* Srednje skole u Srbiji. Irta: Sevics Milán.

adatokra nézve egyúttal a legújabb állapotokat tüntette fel. Bevezetésül a történeti fejlődést adja elő, persze röviden s inkább összefoglaló áttekintésben. Az e helyen előforduló adatokból tudjuk meg, hogy az első középiskolát Szerbiában csak 1830-ban lehetett végleg megnyitni. A következő évtized letűntével az egész országban négy intézet gondoskodott a «gimnáziumi» oktatásról. Ennek, nemkülönben a később megnyitott szerb középiskoláknak legfeljebb öt osztálya volt. Ezután hol több, hol kevesebb, végre, de csak 1886-ban mondták ki törvénnyel, hogy a teljes középiskolának nyolc osztálya legyen. Még így is öt év telt bele, míg az első VIII. osztály megnyílt, tehát 1891-ben. Írónk megemlíti, hogy érettségi vizsgálatot 1876 óta tesznek náluk, de nem mondja hány osztály alapján tartották azt 1891-ig. Lassan készült a szerves tanterv is. Az első megállapodás e tekintetben 1845-ben történt, amidőn a tananyagot racionalisabban csoportosították s megszüntették az egyes tárgyra fordítandó heti óraszámot. Addig osztályonként egy-egy tanár tanított. Sok változás, sok kísérletezés s ingadozás mutatkozik ezután a szerb középiskolának amúgy is rövid múltjában, különösen 1865-től kezdve teljes 35 éven át! Írónk véleménye szerint ez az egész időszak csupa bizonytalanságban telt el s az iskolának alig volt haszna belőle. Mi csak azt említjük meg, hogy a sok újításból s módosításból minduntalan kirítt a realiztikus irányra való hajlandóság, a klasszikus oktatással szemben pedig a közöny és felületesség. A görögöt mindössze 1853—63-ig tanították rendszeresen, azután elhanyagolták, a latint időnkint a minimális óraszámra szorították, 19-re, sőt 12-re is hetenkint. A legutolsó átalakulás 1898-ban történt. Ekkor alaposan megváltozott minden, új tantervet készítettek és sikerült is középiskoláik fejlődését némileg csendesebb mederbe terelni. Látni fogjuk azonban, hogy a mostani állapot sem igen tekinthető valamely biztosabb megállapodás stádiumának.

A történeti fejlődés után írónk két részben adja elő a jelenlegi szerb középiskolák ismertetését. Az első részben a «külső szervezettel» foglalkozik. Ide tartoznak a következő fontosabb adatok.

Az egész országban az 1905—6. tanév végén összesen 22 intézet volt; ebből *kilenc* teljes, vagyis nyolc osztályú, *hét* hat, a többi pedig négy osztályú. Jellemükre nézve mindezek, két nyilvánossági joggal felruházott magániskolát kivéve, államiak.

Könyvecskénkből kimaradt a lakosságnak s az iskolának arányszáma, így hát nem tudjuk, elegendők-e azok az országgra nézve s mennyiben. Lányok részére egy intézet van Belgrádban. Tudomásunk szerint Szerbiában azelőtt koedukáció volt gyakorlatban, még pedig 20 éven át. A jelenlegi törvény csak a magánintézetekben en-

gedi meg s kivételesen az egyik belgrádi iskolában. Kár, hogy az írónem jelezte a koedukáció tanulságait.

Az összes szerb iskolákkal a közoktatásügyi miniszter rendelkezik, de van mellette egy *tanács*, mely minden kérdésben véleményező testület. Lefelé az iskoláig semmiféle forum sincs és Sevics ezt nem tartja helyesnek. Szerinte szükség lenne valamely közben esőhivatalra, nemcsak a szorosabb ellenőrzés, hanem még inkább az egységes vezetés céljából. Küldenek ugyan miniszteri biztosokat, de csak a teljes intézetekbe s inkább az érettségi vizsgálat megtartására. Néha azonban ez is elmarad. Tantervük szerint a szerb középiskolák mind reálgimnáziumok s csak Belgrádnak van egy önálló, tiszta reáliskolája.

A tanév beosztása három időszakos; két értesítőt adnak ki, az év végén bizonyítványt.

A tanszemélyzet létszáma 1905—6-ban 324 volt. A rendes tanárok elfoglaltsága legfőjebb heti 18, a helyettes-tanároké az első két évben csak heti tíz óra. A tanári képzés nem egyforma, mit úgy látszik, a sok négy osztályú intézetnek kell tulajdonítani, mert ezeknek tanáraiból az eddigi gyakorlat tényleg kevesebbet kívánt. Sevics sok kifogást tesz ez ellen, erélyesen sürgetvén az egyenlő képzést. Az intézeti mellékfoglalkozásoknál ügyelnek a méltányos munkamegosztásra. A jegyző végzi leginkább az irodai teendőket is, de ezért a nyolc osztályú intézetekben 240, a négy osztályúakban évi 120 frtnyi honorariumot élvez. A tanári fizetésről azt mondja írónk, hogy az kielégítő s ebben feltétlenül igaza van. 1200 frtnyi (= 2400 dinár) kezdő fizetéshez az első két ötödéves pótlék összesen 600 frt. A további szolgálat folyamán e pótlékok négy évenként érhetők el, 26 teljes szolgálati év után az elért fizetés 6000 dinár (= 3000 frt). Ezzel az összeggel a szerbiai tanár 30 év után, beleszámítva a *helyettesi szolgálatot* is, nyugalomba vonulhat. Az igazgatók három fizetési fokozatba vannak sorozva: 5000, 6000 és 7000 dinárral. Mindegyik fokozatban öt évet töltenek és pedig tekintet nélkül az előző tanári működésre. A négy osztályú iskolák igazgatói csupán pótlékot kapnak, öt év után azonban ők is teljes intézetekhez nevezhetők ki.

Abból, ami ismertetésünk I. részében még lényegesebb, a vizsgálati rendszert tartjuk megemlítenedőnek. A szerb középiskolai tanuló mindössze háromszor vizsgázik: a felvételnél, a IV. osztály befejeztével s utóljára az érettség megszerzésénél. Sevics a felvételit feleslegesnek mondja már azért is, mivel Szerbiában a népiskolák államiak, az elemi oktatás alapja tehát mindenütt azonos. Szerinte ugyancsak felesleges az a második vizsgálat is, mely amúgy sem eléggé világos. Ettől függ az V. osztályba való fellépés; célja tehát, miként szabályzataik mondják, meggyőződést szerezni a tanulóknak teljes késztségé-

ról» s mégis mindössze három, esetleg négy tárgyból kívánják. Meglehetős bizonytalanság rejlik az egész rendszerben s ez onnan van, hogy Szerbiában a vizsgálatokat elvileg tulajdonképen megszüntették, a végső konzekvenciát azonban nem merték levonni. Megtartották tehát a IV. osztályban, talán az egyes szakiskolákra való tekintetből és azután másutt is a pótlás és javítás céljaira. Az I—VIII. osztályig minden olyan tanulónak, ki egy vagy két tárgyból elégtelen, megengedik, hogy vizsgálatot tehessen a következő év elején. Az eljárás eredménye jóformán semmi, új helyzetet nem teremtettek, buzdítást a tanulóra nem értek el. Mutatja ezt a javítóra jelentkezők nagy száma, mely évenként 25 százalék szokott lenni. Érvényben maradt a vizsgálat továbbá a teljesen elégtelen tanulókra nézve is. Ha kimaradnak vagy kitanácsoltatnak, joguk van a mulasztás pótlására már az év végén szerencsét próbálni.

II.

Ismertetésének második részében Sevics a tantervvel, a tanulmányi állapottal s általában a szerb középiskola beléletével foglalkozik. A jelenleg érvényben levő tanterv, mint már tudjuk, 1898-ban készült. A tananyag végleges csoportosításával egy év múlva némileg módosult, de lényegében 1902-ben sem változott, amidőn az orosz nyelvet is a rendes tárgyak közé vették. Szerbiában a középiskola tulajdonképen reálgimnázium s mindössze az egyik belgrádi állami intézet tiszta reáliskola. Az 1898-ki reformnál gondoltak ugyan a klasszikus gimnáziumra, készítettek számára tantervet is, de ennek az iskolának a sorsán, melyet már multjából ismerünk, alig lehetett lendíteni: négy évig élt, vagyis inkább tengődött s azután 1902-ben bezárták. Csak annyit tudunk meg róla, hogy létjogosultságának megfosztására a tanulók jelentéktelen száma adott okot. Így maradt meg a reálgimnázium, mint az országnak kizárólagos középiskolai típusa. Kissé különös, hogy ezt az iskolát még a szerb hivatalos használatban is egyszerűen csak gimnáziumnak nevezik, holott ellenkezik a törvény szövegével s nem felel meg a tényleges állapotnak sem. Sevics a hármas elnevezéshez ragaszkodik — reál, reálgimnázium és gimnázium — s még ez sem egészen pontos. Folyton reálgimnáziumról olvasunk s csak aztán, szinte váratlanul tudjuk meg, hogy itt tulajdonképen nem a tiszta típussal, hanem mondhatnók, annak a «bifurkációjával» van dolgunk. Lássuk most némileg közelebbről is ezt az iskolát, melyre Szerbiában a köznevelés feladata hárul. Miként az író, úgy persze mi is, csak szembeötlő dolgokat fogunk róla elmondani.

Nyolcz osztálya van, 13 tárggyal a tantervében, kivéve a tornát és szépírást. A tanórák száma az alsóbb osztályokban 28, a felsőkben 30. Rendes tárgyai közül a történelmet a II-ban kezdik s folytatólag a VIII-ig, összesen heti 18 órában tanítják. Földrajzot az I—VI-ig, matematikát az I—VIII-ig heti 32 órában, természetrajzot az I—II-ban s a IV—VIII-ig heti 13, fizikát a III, VII—VIII-ban heti 10 órában. A reális tárgyak mellett 5 nyelv szerepel, vagyis az anyanyelven kívül még négy: a német, latin, a francia s az orosz. Ilyen a sorrendjük a tantervben is: a német az I—VIII-ig, összesen heti 26, a latin a III. osztálytól végig, összesen heti 26, a francia a négy felső osztályban heti 18, végre az orosz a VII. és VIII-ban heti 4 órával fordul elő. A szerb nyelvre 30 órát szántak. A nyelvi oktatás még ezzel nincs tisztázva. A szerb tanférfiak, úgy látszik, mintegy jóvá akarták tenni azt a mulasztást, melyet a klasszikus gimnázium megszüntetésével követtek el. Ötletes fogással segítettek hát magukon s beállott aztán középiskolájukban az a szétválasztás, melyet az imént «bifurkációnak» nevezünk. Befogadták t. i. a görögöt is. Mivel más-kép nem boldogultak vele, egyszerűen a kész reálgimnáziumi tantervhez kapcsolták. A klasszikus tanulmányok iránti ily szerény jóakarattal gyenge kísérletnél egyebet nem eredményezhetett. De ráadásul még egy mozzanattal bonyolítottak a helyzeten: a megkegyelmezett görög nyelvet a tantervnek oly kedvezőtlen helyére szorították, hogy ott azontúl is csak mellőzés lesz a sorsa. Tanulása az V. osztályban kezdődik s szabadon választható a francia helyett. Ennek az egyenjogúsításnak előre látható eredménye lett, hogy «elenyésző kevesen» választják és tanulják, a «túlnyomó többség» ellenben elfordul tőle. A klasszikus oktatás megmentésének próbája ezzel végleg eldőlt.

Írónk gyorsan s meglehetősen erős vonásokkal domborítja ki a szerb középiskola irányát és szellemét. Már a tanidőnek tárgyak szerinti összehasonlítása s viszonyítása alapján oda konkludál, hogy ez az egész oktatás a kelleténél is realisztikusabb. Az előre levonható tanulság: a nyelvi s irodalmi oktatás háttérbe szorulása. És ebben rejlik — mondja Sevcics panaszosan — a szerb középiskola «főhibája». Csakhamar így folytatja: «Tanulóink nem tesznek szert grammatikai s logikai fegyverzettségre; a szóbeli előadásban s az írásban csak kivételesen sajátítanak el könnyűséget, ügyességet, nemkülönben mélyebre ható ismeretet az irodalmi művekben». Ez bizony baj! Értjük és méltányoljuk írónk kedvetlenségét, mert hiszen oly jelenséggel állunk szemben, mely arra vall, hogy a nyelvi oktatás sem tartalmi, sem alaki tekintetben kifejlődni nem tud. Nagy hibáról van itt szó, de véleményünk szerint a jelenlegi szerb középiskola «főhibáját»

már a szervezésnél követték el. Mekkora félszegség volt az egész országot elárasztani oly iskolákkal, melyek reálgimnáziumi alapon épültek.

Szerbiának nincs egyetlenegy tiszta gimnáziuma, pedig ez az iskola épen a nyelvben s az irodalmi oktatásban keresi a maga jelentőségét. Értékét és hasznát az ő kulturhistoriai szempontjaival talán épen akkor lehet legkevesébbé valamely biztosabbnak látszó felfogással megdönteni, midőn egy egész ország neveléséről van szó. Pótolni akarták a gimnázium megszüntetésével támadt hézagot, de a zavar így még nagyobb lett s a nyelvi oktatás már előre is meghiúsult. A felső osztályokban lassankint öt nyelv került egymásmellé. Megjegyzendő pedig, hogy a szerb, miként a többi szláv iskola, tudományosabb nyelvtanítás céljából rászorul az ó-szláv nyelvre s annak grammatikai tanulságaira, — az anyag tehát ezzel a járulékkal is jelentékenyen bővül. Nyilvánvaló már most, hogy mindezek a nyelvek magukbanvéve is túltengést okoznak. Tanárra, tanulóra egyaránt nagy és szokatlan feladatot rónak. Egyikre sem jut elég idő s egyik sem tud megfelelő didaktikai érvényre jutni. Jól mondja hát Sevcics, náluk a nyelvekből kevesebb is elég lenne. A sokaság gátolja s természetesen gyengíti egymást s az összeredményt. A klasszikus oktatástól való idegenkedés csodálatosan mégis azt eredményezte, hogy Szerbiában, az egy intézettel képviselt reált kivéve, mindenütt kötelezően tanítják a latint. S tegyük hozzá, hogy ez épen olyan országban történik, hol pl. a vallás, avagy a kulturhistoriai momentumok nem is ehhez a nyelvhez fűződnek, hanem a göröghöz és az ó-szlávhoz. Hogy pedig mily gyarló lehet az eredmény a latinból, arra nézve elég a következőt idéznünk: «Tanulóink a latinból és görögből csak a keserű héjat izlelik meg, a tartalmas magvakhoz el sem jutnak. Mindez érthetővé teszi, hogy Sevcics a nyelvi s irodalmi oktatás megfigyelésénél a legtovább időzik. Bizonyára sejtetni akarja, hogy komoly aggodalmakra van oka s hogy e kérdés szerencsésebb megoldásában rejlik a szerb tanfériak legközelebbi teendőinek súlypontja. Ki lesz merítve íróknak a szerb középiskolákról elhangzott talán épen legkeményebb bírálata, ha az itt mondottakat kiegészítjük azzal, ami az oktatás másik — reális — irányára vonatkozik. Nem sok, inkább csak célozgatás az, mert írónk gyakran szükséztől; ami fődolog azonban, megfigyeléseinek lényegére ilyenkor is rámutat. «A reális tárgyak — mondja hát — egyszerűbbek, szemléletesebbek, nincs bennük oly sok mellőzhető anyag, módszerük is jóval tökéletesebb, ezért könnyebben s gyorsabban is győzhetők. Szerbiában nem voltak erre tekintettel. Már pedig ez a körülmény a reális tárgyakon is megboszulta magát: hol az oktatásnak egyik fele, még

pedig a túlnyomó fele nem halad szabályszerűen, ott lehetetlenség hogy azt a másik fele meg ne érezze».

Sevics a továbbiakban is következetes marad s habozás nélkül mindenütt rámutat a szerb középiskola fogyatkozásaira. Meg kell azonban jegyeznünk, bármennyire indokoltak kifogásai az ő hazájában, olvasásuk közben nem egyszer jutnak eszünkbe oly kívánalmak, melyek nemcsak Szerbiában, de bizonyára másutt sem jutottak el a teljesség stádiumába. Az a körülmény, hogy a szerb tanügyi kormányok nem gondoskodtak a tantervhez szükséges utasításokról, kétségtelenül jelentékeny mulasztás. Könnyű elképzelni, mennyire megérzi ezt az iskola, különösen ha azt halljuk, hogy a szerb tanár e tekintetben jóformán magára van hagyva. Ámde az utasítások nem állanak izoláltan s első sorban megfelelő képzettségű tanárokat tételeznek fel. Csak ilyenek kezében biztosítják a jó módszert s a sikert. Erre céloz bizonyára frónk is, midőn a legközelebbi kapcsolatban a tanárképzésre tér át. Persze kis államtól, új országtól nem várhatunk sokat. Szerbia kormányai gondoskodtak arról, hogy minél több ifjú részesüljön anyagi támogatásban s kerüljön a külföldre, otthon meg a jelenleg egyetemi rangra emelt belgrádi főiskolát fejlesztették modernebb szellemben. Megnyitották a pädagogia számára a rendes tanszéket s vele kapcsolatos szemináriumot, de csak 1892-ben. Hogy röviden végezzünk ezzel a kérdéssel, az eddigi kísérletek s eredményük nem kielégítő. Főleg azért nem, mivel a tanárképzés nivója csak általánosságban s elméleti irányban emelkedett, ezzel szemben a gyakorlati, tehát pädagogiai értelemben vett kiképzés nem tudott előbbre jutni. «Osztálytanítást csak elvéve s úgyszólván kivételesen találunk». Sokan ósdi módon tanítanak, egyes tanulókkal foglalkoznak, vagy csak csoportosan feleltetik őket. Magyarázatra, illetőleg új anyag kezelésére és tárgyalására nincs biztos megállapodás, az írásbeli dolgozatok körül is felületes az eljárás. Ilyen és hasonló kifogások hallatára elismerjük ugyan, hogy fontos követelményekről van szó, de hányszor esik meg, hogy elv s megállapodás mellett is, a módszertani szigorúság az iskolai életnek esetleg el nem hártott külső, fizikai nehézségeibe ütközik. Nem tarthatjuk a sok klasszifikálást sem tisztán a szerbiai középiskola speciális bajának. Sajnos, nálunk is előfordul s midőn Sevicsnek erre a kifogására utaltunk, épen az ő szavait idézve, mi is panaszosan mondhatjuk: «... a kalkulusra irányul sokszor a tanulóknak, meg a tanároknak is a legnagyobb gondja; és csalódnék az, ki a tanjegyekből vonna következtetést a tanítás eredményére». Persze nálunk javult kissé a helyzet, mert évenként most már csak kétszer vessződünk a kalkulussal, ott azonban még javában divik a három időszak.

Könyvecskénk a szerb középiskolai tanulók ismertetésével is foglalkozik. Mi ezeken az ifjakon sok internacionális vonást fedezhetnénk fel, de akadnak ám köztük olyanok is, kik csaknem tipikus jellegre emlékeztetnek. Azt olvassuk, hogy a «zseniális» tanuló épen-séggel nem tartozik a ritkaságok közé. Persze a felső osztályokban tűnik fel és zárkozottság, komolyság, bizonyos kedélytelenség, meg-tűnődés árulja el külsőleg s épen a jobb tanulók között a leggyako-ribb. Kissé különös, mindenesetre jellemző is ott az ilyen diák, de ne tartsunk sokat felőle. Csak a képzelődés meg az ábrándozás betege, szóval szenved a zseniálításban és biztos gyógyulást találhat az érettebb korban s az intenzivebb munkában. Afféle átmeneti stádi-umnak a kinövése. Sevcics megnyugtatólag mondja róla, hogy mélyebb jelentősége nincs. Valószínűleg az iskolán kívül leli erősebb alapját s szűk látókörű, még fejletlen társadalmi és gyenge kulturális életre vall. Lehet, hogy része van benne a túltengő szerbiai demokratizmus-nak s némileg az ország multjából vett példáknak. Tény ugyanis az, hogy Szerbiának legjobb, legnevesebb fiai, legalább eddig, majdnem egytől-egyig közlegényből lett generálisok, háborúban s békében egy-aránt. Van aztán a szerb diáknak még egy szembeötlő tulajdonsága: sokat és szenvedélyesen politizál. Ezt a kis ország izgalmas élete hozza magával, melyet első megalakulása óta semmiféle belső vagy külső rázkódtatás nem kimélt meg.

S mindezzel, amit eddig mondtunk, még nincs kimerítve Sevcics tartalmas ismertetése. Folytatunk azonban csaknem felesleges, mivel a kép, melyet idáig alkothattunk magunknak a szerb közép-iskoláról, lényegileg alig változnék. Írónk mindig egyforma komoly-sággal tárgyalja azt, mit saját szemével láthat. Nincs hát módjában s alig akad rá alkalmá, hogy az ismertetett viszonyokat kedvezőbb világitásba helyezze, vagy hogy köztük oly momentumokat találjon, melyekkel a meglevő bajokat ellensúlyozni lehetne. Mindössze elis-meri azt, hogy a mai tantervek fogatkozásaik mellett is haladást jelentenek az előző állapotokhoz képest. Nem bocsátkozik ennek fej-tegetésébe, de kiemeli és hangsúlyozza, hogy az előzményekkel való minden összehasonlítás kedvező eredménnyel járna. Feltétlenül el-hisszük ezt, ha itt még csak arra az egy adatra hivatkozunk, melyet a történeti fejlődésnél hoz fel s melyre már mi is utaltunk. A szerb középiskola 1898 előtt annyi változásnak, annyi próbának volt kitéve, hogy teljes negyedfél évtizedre terjedő korszakot alig lehet egyébként, mint szabad kísérletezésnek nevezni. «Szervezték, rendezték ezt az iskolát céljainak és szükségleteinek felismerése és tudása nélkül».

Mellőzve az ismertetésnek további s helyenkint mutatózó ke-dvezőbb részeit, legszivesebben azt az elismerést vehetjük tudomásul,

melylyel az író a szerbiai tanáregyesületről nyilatkozik. Ennek már sok derék és képzett tagja lehet, mert Sevicz biztató reménnyel tekint munkássága elé. E körben látja ő a szerb iskolák jobb jövőjének egyik legfontosabb tényezőjét. Mi azt mondhatjuk, ily kilátásokra bizony nagy szükség is van, mert a kép, melyet füzete nyújtott, egyáltalában nem megnyugtató. Sevicz honfitársai csak hálásak lehetnek azért az őszinteségért, melylyel ő következetesen és habozás nélkül tárta fel a helyzetet. Az idegen szemlélő azonban nem lehet ily szigorú, sőt ítéletében bizonyos méltányosságra is van utalva. Oly néppel s állammal van dolgunk, mely a kulturális s a modern élet terén még alig tud az általános erjedés stádiumából kibontakozni. Hosszú, ötödfélszázados teljes elnyomatás után kétszer küzdött a szabadságért s még így is csak jó emberöltője annak, hogy először jutott némileg teljesebb önállósághoz. Mai kialakulásában Szerbia 1878 óta fordul elő Európa térképén. Igaz ugyan, hogy első középiskoláját 1830-ban sikerült végleg megnyitni — ám mennyi zűrzavart okozta ott azóta az állami élet fejlődését. Elhamarkodás nélkül alig lehetne e belső ziláltságért egyedül Szerbiát okolni. Ami évtizedek óta történik abban az országban, végelemzésében nem egyéb, mint a meg-megújuló keleti kérdés bonyodalma. Nehéz lenne ennek titkaiba bármely oldalról is beletekinteni s mégis bizonyos, hogy az már régen semmivel sem «balkánibb», mint amennyire európai ügy s európai érdeksurlódás. Fejlődését, bonyolódását s megoldását nem mozgatja, nem irányítja egy állam, egy tényező — s talán a legkevésbé Szerbia egyedül. Van aztán ezeknek a kisebb államoknak még egy nehéz bajuk, mely éppen oly sivár helyzetbe sodorja őket, mint az előbbi. A modern élet s a mai kulturfeladatok elől elzárkozás nincs s nem is lehet, mi több: azoknak bizonyos kész, nagystílu minták szerint kell haladniuk, pedig mekkora költséggel jár mindez! Nekik, a kisebbeknek, éppen az a gyengéjük, hogy a modern berendezésre vagy alig vannak, vagy egyáltalában nincsenek modern forrásaik.

Ily momentumok mérlegelése nélkül a balkáni államokat, legalább helyesen s igazság szerint elbírálni nem lehet.

Popovics Iván.